

جایگاه حق نشر در فضای مجازی:

مطالعه تطبیقی حقوق ایران و اسناد بین‌المللی

سید مرتضی موسوی تبار^۱

شیوا مهدی پور^۲

۱- دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه musavytabar@gmail.com
۲- کارشناس حقوق ثبت مرکز آموزش علمی-کاربردی بازرگانی مراغه shivamehdipour@chmail.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳

چکیده:

حق نشر حقی است که به موجب آن به پدیدآورنده اثر ادبی اجازه داده می‌شود که درباره انتشار و فروش یا هر گونه استفاده دیگر از اثر خویش، با پشتوانه حمایتی که مقنن از او می‌کند، تصمیم بگیرد. در واقع حق نشر نوعی حفاظت قانونی از آثار چاپ‌شده و چاپ‌نشده است. برخورداری از این حق در حالی است که مالک اثر دغدغه آن را ندارد که دیگران حقوق مادی و اخلاقی او را زیر پا می‌نهند و او را از داشتن این حقوق مسلم محروم می‌کنند. در عصر حاضر، با به وجود آمدن فضای مجازی و گسترش روزافزون آن، بیم نقض شدن حق نشر، بسیار وجود دارد. از این رو حق نشر تمهیدی قانونی است که برای حمایت از حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان یا تولیدکنندگان آثار طراحی و پایه‌ریزی شده است. سؤالات پیش آمده در این زمینه عبارت‌اند از: آیا این حق در حقوق ایران به طور کامل پذیرفته شده و آیا تمهیدات پیش‌بینی شده در قوانین، پاسخگویی کافی برای حمایت از حق نشر را دارند؟ با عنایت به اینکه سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت معنوی، دو سازمانی هستند که نقش بسزایی در حمایت از حق نشر، در عرصه بین‌المللی ایفا کرده‌اند، آیا قانون‌گذار ایران این قراردادهای بین‌المللی را پذیرفته است؟ بنابراین در این نوشتار، قوانین تصویب‌شده بررسی خواهد شد و معاهدات بین‌المللی که

ایران به آن‌ها پیوسته است، مورد واکاوی قرار خواهد گرفت. همچنین دربارهٔ موارد و آثار مورد حمایت حق نشر در قوانین ایران نیز بحث خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: کپی‌رایت، حق نشر، حق مؤلف، مالکیت فکری، حق تکثیر.

مقدمه

از ابتدای خلقت، انسان بنا بر فطرت و طبیعتش برای تلاش‌های کم یا زیاد خویش ارزش قائل بوده و در آنچه به دست می‌آورده اعمال سلیقه می‌کرده است و دیگران را نیز از تصرف در آن باز می‌داشته، به طوری که این حس غریزی در بشر منشأ پدید آوردن اندوخته‌های شخصی و احساس تعلق به آن‌ها شده است. این احساس به اندوخته‌های غیبی او محدود نمی‌شده، بلکه در مورد اشعاری که می‌سروده، نقاشی‌هایی که می‌کشیده یا مطالبی که می‌نوشته نیز ایجاد می‌شده است. به عقیدهٔ برخی، از زمانی که انسان توانسته قلم یا قلم‌مویی در دست بگیرد، این احساس وجود داشته است. موارد متعددی از دوران باستان در این زمینه وجود دارد. برای مثال هومودور، شاگرد افلاطون، پس از استفاضه از محضر استاد، یادداشت‌های خود را به سیسیل برد و در آنجا فروخت. این کار که بدون اجازهٔ افلاطون انجام شده بود، نه تنها مورد شماتت اهل علم و ادب قرار گرفت، بلکه خشم مردم رانیز برانگیخت (آذری، ۱۳۶۰، صص ۵۴-۵۵).

امروزه حقوق پدیدآورندگان آثار فکری، یعنی حقوق افراد یا سازمان‌هایی که به خلق آثار می‌پردازند، به دلیل ارتباط وسیعی که بین جوامع و افراد برقرار است و نیز به دلیل قدرت خاصی که تولید آثار و اطلاعات نهفته در آن‌ها ایجاد می‌کند، از اهمیت خاصی برخوردار است. در همهٔ جوامع، قشر ممتازی به تولید و خلق آثار فکری می‌پردازند و از این طریق جامعه را به بهره‌گیری از تجربیات و اطلاعات خود و دیگران سوق می‌دهند و این خود به نحو متزایدی موجب استمرار راه آنان می‌شود. از سوی دیگر، به وجود آمدن فضای مجازی در عصر حاضر با دامنهٔ بسیار بزرگی که دارد، و گسترش روزافزون آن، امکان نقض حق نشر را بسیار آسان‌تر از گذشته کرده است؛ به ویژه با عنایت به اینکه منبع درآمد افراد و اشخاص، نشر افکار و آثارشان است، ممکن است نقض این حق نه تنها موجب ضررهای

معنوی، که حتی باعث ضررهای هنگفت مادی نیز شود؛ بنابراین محترم شمردن حق نشر در فضای مجازی، امری ضروری است.

امروزه در عصر دیجیتال و در زمانی که در کشورهای پیشرفته، تولید فکر و اطلاعات امری ارزشمند و محترم شمرده می‌شود و به حفظ ارزش‌های مالی و معنوی تولید محتوا به خوبی آگاه‌اند، در ایران شواهد از نبود رویکرد مطمئن با ضریب کارکرد بالا در برخورد با چالش‌های نقض حقوق مؤلف حکایت می‌کند که بررسی این موضوع در جامعه روبه‌رشد ما اهمیت ویژه‌ای دارد (قماشچی، ۱۳۸۷، ص ۲).

در عرصه بین‌الملل نیز خوشبختانه نهادهای بین‌المللی اقدامات مؤثر و مفیدی را در حمایت از حق نشر انجام داده‌اند. در میان نهادهای بین‌المللی، سازمان جهانی تجارت به واسطه موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)^۱ که مهم‌ترین موافقت‌نامه این سازمان است و سازمان جهانی مالکیت معنوی به لحاظ اینکه معاهدات بسیاری را اداره و اجرا کرده است که اصلی‌ترین و مهم‌ترین این معاهدات کنوانسیون برن است، حمایت‌های زیادی در این زمینه به عمل آورده‌اند. اما متأسفانه عدم پیوستن ایران به موافقت‌نامه موسوم به «تریپس» (جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری) و کنوانسیون برن و سایر معاهدات و اسناد از یک سو، و ناکافی بودن قوانین و مواد مرتبط با حق نشر از سوی دیگر، باعث شده است این حق به راحتی در کشور ما و به ویژه در فضای مجازی نقض شود و گاه باعث پایمال شدن حقوق قانونی ناشران گردد؛ بنابراین همان‌گونه که بیان شد، یافتن راهکاری برای محترم شمردن بیشتر این حق در کشور ما، به ویژه در حوزه فضای مجازی، امری ضروری است. برای همین در این نوشتار سعی شده است ضمن بررسی دقیق تعریف حق نشر، تاریخچه آن در ایران بیان شود، قوانین موجود مورد واکاوی قرار گیرد و اسناد و معاهدات بین‌المللی در این حوزه معرفی و دلایل عدم عضویت ایران در آن‌ها بیان گردد و راهکارهای لازم برای تصویب قوانین مناسب‌تر برای حمایت از این حق در جامعه امروز ایران پیشنهاد شود.

در ابتدا لازم است مالکیت فکری که حق نشر از آن نشئت می‌گیرد، تبیین شود و پس از آن

1. Thrips

حق نشر تعریف گردد.

در بخش پایانی نیز موارد و آثار مورد حمایت حق نشر در قوانین ایران و آثار مورد حمایت و شرایط مورد حمایت و مباحثی دیگر، چون اصالت اثر در حقوق ایران، بیان اثر در یک صورت محسوس و ثبت اثر، بحث و بررسی شده است.

۱. مالکیت فکری

می توان گفت که هم زمان با پیدایش انسان، مالکیت فکری نیز به وجود آمده است؛ چرا که فکر قدرت لاینفکی بوده که انسان هیچ وقت از آن خالی نبوده و همیشه به منظور رفع نیازهای خود از آن بهره می گرفته است. به هر حال، امروزه با توجه به گسترش ارتباطات در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی، به ویژه از طریق شبکه جهانی اینترنت، و قابلیت دسترسی سریع و آسان به تمامی اطلاعات و امکان سوءاستفاده برخی افراد از آثار و دستاوردهای دیگران، بر اهمیت حفظ این نوع مالکیت و اعتبار آن افزوده شده است (غلام پور، ۱۳۹۶، ص ۷).

مالکیت فکری یا مالکیت معنوی از حقوقی است که در پی ایجاد یک ابزار جدید یا یک نوآوری و ابتکار منحصر به فرد، به صاحب آن اندیشه تعلق می گیرد. این نوع مالکیت به دو شاخه مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی تقسیم می شود. حق نشر از مباحث مالکیت ادبی و هنری است که به صاحب اثر اجازه می دهد تا در مورد چاپ یا عدم چاپ اثر ادبی، خودش یگانه مرجع تصمیم گیرنده باشد و مانع تعرض و تصمیم گیری غیر مجاز هر شخص نسبت به آن شود (صالحی، ۱۳۸۶، ص ۴۰). حق نشر شاخه ای از حقوق مالکیت ادبی و هنری از زیرمجموعه مالکیت فکری است که به ابداع کنندگان آثار ادبی (مانند داستان و شعر)، آثار نمایشی (مثل نمایش نامه)، آثار موسیقی، آثار هنری (مانند نقاشی، طراحی، عکاسی، مجسمه سازی، معماری، تبلیغات، نقشه های جغرافیایی و نقشه های مهندسی)، آثار رایانه ای، پایگاه داده ها، فیلم، گزارش پژوهشی، پایان نامه و نرم افزارهای چند رسانه ای تعلق می گیرد. دارندگان این امتیاز می توانند برای یک دوره زمانی محدود به نشر و تکثیر آثاری که تولید کرده اند، بپردازند و از این منظر، کلیه حقوق مادی خویش را نسبت به آثار تولیدی استیفا کنند یا آن را به دیگران منتقل سازند.

در کنار برخورداری از حقوق مادی، حق دیگری با عنوان حقوق اخلاقی یا به تعبیر مقنن، «حقوق معنوی» که ماهیتی مرکب از حقوق مالی و حقوق غیرمالی و مرتبط با شخصیت پدیدآورنده آن است، برای مالک اثر در نظر گرفته شده است تا در پرتوی آن، حق دفاع از اثر خود و تجدیدنظر در آن برای مالک همچنان باقی بماند. بنابراین می‌توان قلمرو حقوق اخلاقی را شامل حق انتساب اثر به پدیدآورنده آن، حق حرمت و تمامیت اثر، حق تصمیم‌گیری، حق عدول و حق استرداد دانست.

البته برخورداری از این حقوق مشروط به رعایت برخی ضوابط و قواعد خاص از سوی دارنده اثر است. این شرایط را می‌توان شامل اصیل و ابتکاری بودن اثر، محسوس بودن شکل اثر، اعلان مشخصات، ثبت اثر، مشروعیت اثر، و چاپ، پخش، نشر یا اجرای آن برای نخستین بار در ایران دانست.

۲. تعریف حق نشر

حق نشر (کپی‌رایت) نوعی حفاظت قانونی از آثار چاپ‌شده و چاپ‌نشده ادبی، علمی و هنری است. این آثار به هر صورت که عرضه شده باشند، در حالی که دارای ماهیتی قابل درک باشند، یعنی دیده، شنیده یا لمس شوند، شامل این حمایت خواهند بود. اگر این اثر یک مقاله، نمایش نامه، ترانه، یک حرکت جدید در رقص، کد HTML یا گرافیک کامپیوتری باشد که قابل ثبت بر کاغذ، نوار کاست، سی‌دی یا هارد درایو کامپیوتر باشد هم، شامل قانون حق نشر می‌شود. قانون حق نشر به خالق اثر اجازه می‌دهد تا از حقوق انحصاری تکثیر، اقتباس در شیوه بیان نو (مانند به فیلم تبدیل کردن یک رمان)، پخش و نمایش عمومی اثر استفاده کند. انحصاری به این معناست که فقط خالق اثر، نه کسی که به نحوی به اثر دسترسی دارد، می‌تواند از این حقوق استفاده کند (سلیمانی نیا، بی تا، ص ۳).

۳. رویکرد قوانین ملی به قرار دادهای حق نشر در جهان

قوانین ملی حق نشر بر حسب موضوع‌های عقیدتی کاملاً متفاوت است. بنابراین حداقل سه رویکرد وجود دارد که قانون‌گذاری ملی حق نشر را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۳-۱. رویکرد تأکید بر حقوق اخلاقی فرد برای خلق اثر

اولین رویکرد بر حقوق اخلاقی فردی برای خلق اثر تأکید دارد که ممکن است اثری

هنری یا اختراع یا تألیف کتاب باشد.

قرارداد معروف بین‌المللی در باب حق طبع، قرارداد اتحادیه بین‌المللی حق طبع برای حمایت آثار ادبی و هنری است که به قرارداد برن^۱ معروف است و در ۵ سپتامبر ۱۸۸۷ در شهر برن، در سوئیس، به تصویب نمایندگان بریتانیای کبیر، بلژیک، فرانسه، آلمان، ایتالیا، اسپانیا، سوئیس، تونس و هائیتی رسید و از آن به بعد، هر بیست سال یک بار در آن تجدید نظر شده است. تا سال ۱۹۶۱، ۴۲ کشور به اتحادیه مذکور پیوستند. قوانین حق نشر بر قوانین کپی‌رایت اروپا بسیار مؤثر است و قرارداد برن نیز بر اساس آن‌ها وضع شده است.

۳-۲. رویکرد تحریک خلاقیت و اختراع

دومین رویکرد که در قانون اساسی آمریکا بر آن تأکید شده است، این است که قانون حق نشر برای تحریک خلاقیت و اختراع در نظر گرفته شده است و بنابراین امتیازی است که به افراد داده می‌شود تا با آن به جامعه سود برسانند.

۳-۳. رویکرد انعکاس حقوق فردی و جمعی

رویکرد سوم نظریه‌ای اجتماعی است که نظام کپی‌رایت شوروی سابق بر آن تأکید می‌کرد. در این نظریه، جامعه حقوق اصلی مالکیت بر کار را دارد و قوانین حق نشر انعکاسی از حقوق فردی و حقوق جمعی است. کپی‌رایت در کشورهای اروپایی و آمریکایی در حکم مالکیت اثر و کلید بازارهای اقتصادی است.

آخرین اقدام در راه حمایت بین‌المللی از حق طبع و نشر، امضای قرارداد عمومی حق طبع بود که به ابتکار یونسکو در ۶ سپتامبر ۱۹۵۲ در ژنوبه تصویب ۳۶ دولت رسید (نقی جهانی، ۱۳۸۰، ص ۱۳).

۴. تاریخچه حق نشر در ایران

از نظر تاریخی، در مورد اینکه آیا اشکالی از حقوق مؤلفان در ایران باستان وجود داشته یا

1 . bern

خیر، ادعایی مطرح شده است. برخی گفته‌اند در/وستا اشاره‌هایی به این گونه موارد شده است و برخی دیگر مدعی اندابیاتی از شاهنامه به وجود گونه‌ای از آنچه امروزه به نام کپی‌رایت و حق نشر می‌شناسیم اشاره دارند، اما به دلیل اینکه منابع چندانی مستدلی ندارند، از پرداختن به آنان خودداری می‌شود. اما آنچه روشن است، این است که از گذشته تا کنون در ایران اگر شعرا از ابیات شاعران دیگر استفاده می‌کردند، آن ابیات را به نام خود نزد شاهان نمی‌خواندند و اشاره می‌کردند که صاحب اثر شاعر دیگری است که این کار به نام آرایه «تضمین» شناخته می‌شود. نکته بسیار جالب دیگر که ذکر آن خالی از لطف نیست، این است که پس از ظهور اسلام، «علم الرجال» کمک شایانی به حفظ حقوق معنوی مؤلفان کرد؛ چرا که همواره از صاحب اصلی یا راوی اثر به تفصیل و با ذکر کامل مشخصات نام برده می‌شد، هر چند علم الرجال در اصل با چنین منظوری ایجاد نشده بود (زرکلام، ۱۳۸۷، صص ۱۳-۱۴).

۴-۱. تاریخچه قوانین حق نشر در ایران

تاریخچه قانون حق تکثیر در ایران مربوط می‌شود به قانون ثبت علائم تجاری که در سال ۱۳۰۴ تصویب شد. همچنین مقررات مرتبط با این امر در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ نیز مطرح شد و در موادی از آن قانون، از جمله ماده ۲۱۳ مکرر و همچنین مواد ۲۴۵ تا ۲۴۸، به مقررات حقوق مؤلفان پرداخته شده بود.

در ایران اولین قرارداد مالکیت ادبی میان ایران و آلمان در سال ۱۳۰۹ منعقد شد و نخستین رویکردهای قانونی آن نیز در فصل ۱۱ قانون جزا، مبحث دسیسه و تقلب در کسب، مصوب ۱۳۱۰ است. در سال ۱۳۴۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان و در سال ۱۳۵۲ نیز قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات حقوقی به تصویب مجلس شورای ملی رسید و در سال ۱۳۳۷، ایران به کنوانسیون پاریس در زمینه حمایت از مالکیت صنعتی پیوست.

در دی ماه سال ۱۳۴۸، در اقدامی نوآورانه، «قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» شامل ۳۲ ماده و ۳ تبصره به تصویب مجلس وقت رسید و آیین‌نامه اجرایی آن نیز در سال ۱۳۵۰ مورد تصویب هیئت وزیران قرار گرفت. این اقدام بی‌شک مهم‌ترین

رویداد در زمینه حقوق مؤلفان از ابتدای تاریخ نوین ایران تا کنون به حساب می آید و همچنان لازم الاجراست و آثار آن بر روابط مؤلفان، پدیدآورندگان، انتشاردهندگان و مصرف کنندگان این گونه آثار سایه افکنده است (عسگری ارجنکی، ۱۳۹۷، ص ۸۳).

درباره روند تکاملی این قانون باید اضافه کرد که به دلیل تفاسیر گوناگون و برخی سوءاستفاده ها از موادی نظیر ماده ۲۲، در سال ۱۳۵۲ «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» به تصویب رسید که نسبت به قانون مصوب ۱۳۴۸ جنبه تکمیلی داشت و بر اساس آن، تکثیر کتب و مجلات به همان زبان و شکلی که چاپ شده بود و به قصد فروش یا انتفاع مادی از طریق چاپ افسست، عکس برداری یا هر روشی، بدون اجازه صاحب اثر ممنوع می شد (همان جا).

نگاهی گذرا به برخی از مواد این قانون، موضوع فوق را در کشور ایران روشن تر می کند که اهم آن ها عبارت اند از:

تکثیر کتب و نشریات به همان زبان و شکلی که چاپ شده است، به قصد فروش یا بهره برداری مادی از طریق چاپ افسست یا عکس برداری یا روش های مشابه، بدون اجازه صاحب حق ممنوع است.

تکثیر و نسخه برداری از کتب و نشریات و آثار صوتی، موضوع مواد ۲ و ۳ این قانون، به منظور استفاده در کارهای مربوط به آموزش یا تحقیقات علمی مجاز خواهد بود، مشروط بر اینکه جنبه انتفاعی نداشته و اجازه نسخه برداری از آن ها قبلاً به تصویب وزارت فرهنگ و هنر رسیده باشد.

تبصره این ماده نیز مقرر می دارد: نسخه برداری از کتب و نشریات و آثار صوتی در صورتی که برای استفاده شخصی و خصوصی باشد، بلامانع است.

مراجع قضایی مکلف اند ضمن رسیدگی به شکایت شاکی خصوصی، به تقاضای او، درباره جلوگیری از نشر و پخش و عرضه کتب و نشریات و آثار صوتی، موضوع شکایت و ضبط آن تصمیم مقتضی را اتخاذ کنند.

قانون کپی رایت و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی و تصویری بعد از تصویب در مجلس

سناد تاریخ دوشنبه ۱۳۵۲/۹/۲۶، در جلسه روز پنجشنبه، ۶ دی ۱۳۵۲، به تصویب مجلس شورای ملی رسید (نقی جهان‌ی، ۱۳۸۰، ص ۱۳).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مسئله حقوق مولفان و مخترعان، به دلیل فتوای حضرت امام در تحریر الوسیله مبنی بر عدم ثبوت چنین حقوقی در شرع، به بحث پیچیده‌ای تبدیل شد. عده‌ای از قضات دستگاه قضایی با استناد به قوانین موجود، حکم به ثبوت این حقوق در دعاوی می‌کردند و برخی دیگر بنا بر فتوای امام خمینی، حکم به عدم ثبوت آن‌ها می‌نمودند و به این ترتیب، مسئله مالکیت معنوی (حقوق ادبی، هنری و صنعتی) به عنوان مسئله‌ای مستحدثه مورد توجه حکومت و فقها قرار گرفت.

در ایران مجموعه‌ای از قوانین، قانون حق تکثیر را تشکیل می‌دهند؛ از جمله قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲، قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ و آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۸۳، قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، و مواد ۶۲، ۶۳ و ۷۴ قانون تجارت الکترونیکی.

قانون مهم دیگری که حق نشر را با عنوان حق مؤلف در فضای الکترونیک و فضای مجازی مورد توجه ویژه قرار داده است، قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ است. قانون‌گذار در فصل اول از مبحث دوم این قانون، با عنوان حمایت از حقوق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی، در دو ماده و دو تبصره به بیان حمایت‌های قانونی از حق مؤلف و در فصل اول از مبحث چهارم و در ماده ۷۴ به بیان مجازات قانونی نقض کنندگان حق مؤلف پرداخته و اصطلاحاً نقض حق مؤلف را جرم‌انگاری کرده است.

یکی از نکات قابل توجه در این قانون، تبصره ۱ ماده ۶۲ است که به طور ویژه حق نشر یا حق مؤلف را بسط داده و حقوق مرتبط با مالکیت ادبی و هنری را برای عناصر دیگری علاوه بر مؤلف، از جمله هنرمندان مجری آثار، تولیدکنندگان صفحات صوتی و تصویری، و سازمان‌ها و مؤسسات ضبط و پخش، گسترش داده و چنین بیان کرده است: «حقوق مرتبط با مالکیت ادبی و هنری که پیش از این به عنوان حقوق جانبی مالکیت ادبی و هنری شناخته می‌شدند، شامل

حقوق مادی و معنوی برای عناصر دیگری علاوه بر مؤلف، از جمله حقوق هنرمندان مجری آثار، تولیدکنندگان صفحات صوتی و تصویری، و سازمان‌ها و مؤسسات ضبط و پخش، می‌باشند که مشمول قوانین مصوب ۱۳۴۸/۹/۳ و ۱۳۵۲/۹/۲۶ مورد اشاره در این ماده می‌باشند.»

یکی دیگر از اقدامات قانونی نیز که در سال ۱۳۹۰ انجام شد، تقدیم پیش‌نویس لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به دولت است که پس از تأیید در دولت، برای تصویب به صورت قانون به مجلس شورای اسلامی ارسال شد که در صورت تصویب آن در مجلس و تأیید شورای نگهبان، جایگزین قوانین فعلی حق تکثیر و حق نشر ایران خواهد شد.

این لایحه به صورت جامع، نخست به بیان تعاریف پرداخته و موارد مورد اشاره در لایحه را ریزبه‌ریز تعریف کرده و پس از آن به معرفی آثار قابل حمایت پرداخته و افزون بر آن، مواردی را که غیر قابل حمایت‌اند نیز مشخص کرده است. بعد از آن، انواع حقوق را در دو دسته حقوق مادی و معنوی بیان کرده، استثنائات را نیز به صورت جداگانه بیان نموده و در مباحث دیگر، به مدت حمایت، نخستین دارنده حقوق مادی، اماره پدیدآورندگی و نمایندگی، واکذار و اجازه بهره‌برداری از حقوق مادی اثر، مقررات مربوط به قراردادهای خاص، حقوق اجراکنندگان، حقوق تولیدکنندگان حامل‌های شنیداری، سازمان‌های پخش رادیو-تلویزیونی، مقررات خاص در مورد نرم‌افزار و ضمانت اجراها و... پرداخته است و لایحه‌ای جامع و کامل است که در صورت تصویب نهایی، خلأهای موجود را برطرف خواهد کرد.

۵. حق نشر در اسناد بین‌المللی

سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت معنوی، دو سازمانی هستند که نقش بسزایی در حمایت از حق نشر در عرصه بین‌المللی ایفا کرده‌اند. سازمان جهانی تجارت به واسطه موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) که مهم‌ترین موافقت‌نامه این سازمان است و سازمان جهانی مالکیت معنوی به لحاظ اینکه معاهدات بسیاری را اداره و اجرا کرده است که اصلی‌ترین و مهم‌ترین آن‌ها کنوانسیون برن است، حمایت‌های زیادی در این زمینه به عمل آورده‌اند.

۱-۵. کنوانسیون برن

این کنوانسیون بی‌شک مهم‌ترین عهدنامه‌ای است که در زمینه حقوق معنوی مؤلفان نگاشته شده است. این عهدنامه در سال ۱۸۸۶ و در شهر برن سوئیس تصویب شد. امروزه ۱۷۵ کشور به کنوانسیون برن پیوسته‌اند. این کنوانسیون نخستین بار به زبان فرانسوی نوشته شد و بعدتر به زبان‌های دیگری ترجمه گردید. براساس کنوانسیون برن، کلیه آثار (به غیر از آثار سینمایی و عکاسی) حداقل ۵۰ سال بعد از مرگ پدیدآورنده، مورد حمایت قرار می‌گیرند. منظور از کلمه «حداقل» آن است که کشورها در قوانین داخلی خود می‌توانند سنوات حمایت را بیشتر از ۵۰ سال در نظر بگیرند، ولی کمتر از آن نمی‌شود. همچنین به موجب این عهدنامه در صورت بروز اختلاف در بعد فراملی، برای پرهیز از تفاسیر و استنادات گوناگون، همان ۵۰ سال ملاک خواهد بود (قضاء، ۱۳۸۵، صص ۳۴-۳۵).

کنوانسیون برن در مواد گوناگون به بحث حق نشر پرداخته است؛ از جمله در ماده ۲، آثار مورد حمایت در هشت دسته بیان شده، در ماده ۳ به معیار حمایت اشاره شده، در ماده ۴ به طور ویژه به معیار حمایت از آثار سینمایی، آثار معماری و برخی آثار گرافیکی و تجسمی پرداخته شده، در سایر مواد به حق معنوی، مدت حمایت، حق اقتباس و سایر حقوق اختصاصی آثار مختلف اشاره گردیده و در چند ماده نیز مقررات شکلی ایجاد اتحادیه بیان شده است.

در نگاه کلی می‌توان اثرات این کنوانسیون را بر پیش‌نویس لایحه حمایت از مالکیت فکری که در مجلس شورای اسلامی در دست بررسی است، مشاهده کرد. البته تفاوت‌هایی نیز بین کنوانسیون با لایحه وجود دارد که امید است با تصویب نهایی لایحه و تبدیل آن به قانون، زمینه‌های پذیرش کنوانسیون برن نیز فراهم شود.

۲-۵. میثاق جهانی کپی‌رایت

این میثاق در ۱۹۵۲ در ژنو سوئیس منعقد شد و از همین رو به «میثاق ژنو» نیز شناخته می‌شود و باید بنیان‌گذار آن را یونسکو دانست. هر چند هدف از انعقاد این پیمان اساساً درگیر کردن کشورهای در حال توسعه با قوانین بین‌المللی کپی‌رایت بود (چرا که بسیاری

از کشورهای در حال توسعه به دلایلی به کنوانسیون برن نپیوسته بودند) و از نظر فنی این معاهده نکته جدیدی برای کشورهای توسعه یافته نداشت، باعث شد قوانین مدرن عرصه کپی رایت به سمت کشورهای جهان سومی تکثیر شود و کشورها از مزایای آن بهره‌مند شوند (عسگری ارجنکی، ۱۳۹۷، ص ۸۲).

۳-۵. پیمان وایپو^۱

این پیمان که می‌توان آن را پیمان حمایت از مالکیت فکری در زمینه جهانی ترجمه کرد، در ۲۰ دسامبر ۱۹۹۶ منعقد شد و دارای ۹۶ عضو است. از آنجا که این پیمان را باید در جهت تکمیل و رفع نقص کنوانسیون جهانی برن برشمرد، در اینجا از پرداختن بیشتر به آن پرهیز می‌شود. ولی این امر از درجه اهمیت آن نمی‌کاهد؛ چرا که از نظر فنی، کاستی‌ها و ابهامات زیادی رافع کرد (کردبچه، ۱۳۹۰، ص ۵۳).

۴-۵. موافقت‌نامه تریپس

این موافقت‌نامه که معادل فارسی آن موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری است، در ۱ ژانویه ۱۹۹۵ به ثبت رسید که توسط سازمان تجارت جهانی اداره می‌شود. از نظر محتوایی، این موافقت‌نامه تفاوت بنیادینی با کنوانسیون برن ندارد، ولی از آنجا که از زیرشاخه‌های سازمان تجارت جهانی است، تعداد اعضای آن بسیار زیادند (۱۶۲ عضو) و هدف آن تأمین حداقلی حقوق مؤلفان است (عسگری ارجنکی، ۱۳۹۷، ص ۸۲). در باره حق نشر، ماده ۹ این موافقت‌نامه، با عطف به کنوانسیون برن، به نکته‌ای ویژه اشاره کرده و بیان داشته است: «حمایت از حق تکثیر شامل موضوعات ابراز شده است، نه ایده‌ها، رویه‌ها، روش‌های اجرایی یا مفاهیم ریاضی.» این مطلب در واقع تفسیری بر مواد کنوانسیون برن است و در جهت تکمیل آن قدم برداشته است. نکته تکمیلی دیگر در این موافقت‌نامه، ماده ۱۰ است که برنامه‌های رایانه‌ای را، اعم از اینکه در قالب کدهای اصلی یا کدهای دیدنی (ماشینی) باشند، طبق کنوانسیون برن (۱۹۷۱) به عنوان اثر ادبی مورد حمایت قرار داده است.

نکات جالب دیگری نیز در این موافقت‌نامه پیش‌بینی شده است که خارج از بحث این نوشتار است و لازم است قانون‌گذار ایرانی با مطالعه این موافقت‌نامه، شرایط عضویت ایران را در آن فراهم کند.

۵-۵. ایران و معاهدات بین‌المللی

در عرصه معاهدات دو یا چندجانبه جهانی و همچنین کنوانسیون‌های بین‌المللی، باید ایران را یکی از منحصر به فردترین کشورهای جهان به‌شمار آورد؛ چراکه تا کنون از پیوستن به مهم‌ترین کنوانسیون‌های مربوط به تضمین حقوق مؤلفان سر باز زده و از مزایای آن بی‌بهره است. برای نمونه، امروزه کمتر کشوری را می‌توان یافت که به کنوانسیون برن که پیش‌تر در مورد آن صحبت شد، پیوسته باشد؛ ضمن اینکه در میان معاهدات جهانی نیز معتبرترین کنوانسیون همین کنوانسیون برن است که متأسفانه کشور ما تا کنون به آن ملحق نشده است. برخی این ادعا را مطرح کرده‌اند که پیوستن ایران به کنوانسیون صرفه اقتصادی ندارد؛ چراکه تا کنون آثار بسیاری، اعم از کتب و مقالات و آثار سمعی و بصری، از کشورهای دیگر به کشورمان وارد شده و بدون اجازه صاحبان اثر مورد استفاده قرار گرفته‌اند و اگر ایران به معاهده برن پیوندد، باید ابتدا تمامی حقوق مؤلفان را بپردازد که این امر هزینه‌ای سرسام‌آور در پی دارد. از سوی دیگر، آثاری که از کشور ما به کشورهای دیگر راه یافته و مورد استفاده قرار گرفته، معمولاً مربوط به شعرای پیشین است که به دلیل انقضای مدت مقرر دیگر تحت حمایت کنوانسیون قرار نمی‌گیرند و منفعت مادی عاید کشورمان نمی‌شود؛ پس عضویت ایران در این پیمان منطقی نیست (عسگری ارجنکی، ۱۳۹۷، ص ۸۴).

از سوی دیگر، عده‌ای با نقادین نظر مدعی‌اند که اگر آثار کشورمان تحت حمایت معاهداتی چون کنوانسیون برن قرار بگیرد، پدیدآورندگان نیز ترغیب می‌شوند آثاری با کیفیت‌تر تولید کنند تا در پی استفاده کشورهای دیگر از این آثار، از مزایای مادی آن برخوردار شوند (همان‌جا).

فارغ از کنوانسیون برن، تنها معاهده معتبر و جهانی در این عرصه که کشورمان به آن پیوسته است، کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری (Wipo) است. ایران از

سال ۲۰۰۱ عضو سازمان جهانی مالکیت فکری است و تا به حال تعدادی از پیمان‌های مربوط به مالکیت فکری را پذیرفته است. ایران در سال ۱۳۸۰ به پیمان مادرید برای ثبت بین‌المللی علائم ملحق شد^۱، ولی عضو کنوانسیون برن^۲ و هیچ‌یک از کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به حق تکثیر نیست و در سازمان تجارت جهانی فقط ناظر است^۳ و به موافقت‌نامه تریپس نپیوسته است.

۶. موارد و آثار مورد حمایت حق نشر در قوانین ایران

بنابر قوانین ثبتی در ایران، پس از اینکه مخترع یا همان پدیدآورنده اثر، محصول یا اثر انحصاری خود را پس از طی مراحل عنوان شده در قوانین مربوطه به ثبت رساند، باید بر اساس تعرفه‌های موجود، سالانه مبلغی را به عنوان حق مالکیت در وجه سازمان ثبت واریز کند تا در طول این مدت حق مالکیت را در انحصار خود نگه دارد.

۱-۶. موارد مورد حمایت

در پرتوی حمایت از حق نشر، پدیدآورنده اثر از دو دسته حقوق، حقوق مادی که در آن جنبه اقتصادی و حقوق اخلاقی که در آن جنبه غیرمادی اثر غالب و محفوظ است، برخوردار است.

۱-۱-۶. حقوق مادی

حقوق مادی به حق بهره‌برداری انحصارگرایانه از مزایای اقتصادی و مادی یک اثر تعلق می‌گیرد. دارنده این حق می‌تواند با کپی‌برداری، ترجمه، نشر، اجرا، اجاره، عرضه و ارائه اثر به عموم، پخش اثر از طریق صدا و تصویر، ضبط اثر و تهیه فیلم، تولید اثر سازگار

۱. سایت سازمان جهانی مالکیت معنوی، پیمان مادرید:

http://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/madrid_marks.pdf

۲. سایت سازمان جهانی مالکیت معنوی، کنوانسیون برن:

<http://www.wipo.int/treaties/en/documents/pdf/berne.pdf>

۳. سایت سازمان تجارت جهانی:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

یا تلفیق و استفاده از پاداش، امتیازهای مالی اثر را استیفا و دیگران را از تعرض به آن منع کند. برخورداری از چنین مزیت‌هایی موجب می‌شود حمایت از چنین آثاری توجیه شود تا چیزی که ارزش خواندن، دیدن یا شنیدن دارد، ارزش اقتصادی و خریدن را نیز داشته باشد. این ارزش گذاری نه تنها مصرف کنندگان آثار ادبی و هنری را به پرداخت هزینه‌های استفاده از آن ملزم می‌کند، بلکه تولید کنندگان آن را نیز به ابتکار و تولید آثار متنوع تشویق می‌نماید و حتی به تکامل فرهنگ یک جامعه نیز کمک می‌کند (صادقی نشاط، ۱۳۷۶، ص ۷۷).

۲-۱-۶. حقوق اخلاقی

این حق را نخستین بار در قرن هجدهم، امانوئل کانت، دانشمند و فیلسوف آلمانی، شناسایی کرد و به دنبال آن توسط دیگر حقوق دانان نیز تأیید شد. در سال ۱۹۲۸، برای نخستین بار کنفرانس بین‌المللی رم، حق اخلاقی مؤلف را به طور رسمی شناساند و به دولت‌های عضو اتحادیه برن توصیه کرد که قوانین حق مؤلف را در این زمینه کامل کنند (مشیریان، ۱۳۳۹، ص ۳۷).

حق اخلاقی ماهیتی مختلط از حقوق مالی و حقوق غیر مالی و مرتبط با شخصیت پدیدآورنده آن است. این اختلاط، به ویژه در فرضی که صاحب اثر حق انتشار اثر خود را به دیگران واگذار می‌کند، به وضوح دیده می‌شود. در این موارد آنچه انتقال یافته است، چهره مالی حق تألیف و بهره‌برداری از انتشار اثر است و حق شخصی دارنده اثر، در دفاع از اثر خود و تجدیدنظر در آن همچنان باقی است و مانند سایر حقوق غیر مالی به دیگران انتقال نمی‌یابد (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ص ۲۴). در باب محترم شمردن حق اخلاقی که مربوط به شخصیت مؤلف است، بدون شک این حق مشروع است و حکم به عدم مشروعیت آن، به دلیل نیاز دارد (گر جی، ۱۳۷۱، ص ۳۳). بنابراین اصل بر بقای این دسته از حقوق است که در نظام حقوقی ایران به دلیل تأثر آن از نظام رومی-ژرمنی نیز مورد عنایت قرار گرفته است.

۲-۲. آثار مورد حمایت

در حالی که به لحاظ پیشرفت دانش و فناوری، هر روز نمونه‌های جدیدی از آثار

فکری پدید می‌آید، طبیعی است که این سؤال مطرح شود: آیا پدیده‌های نوظهور هم از حمایت‌های قانونی کپی‌رایت برخوردارند؟ برای شناسایی آثاری که از حمایت‌های قانونی برخوردارند، نیاز به «موضوع‌شناسی» حق نشر داریم تا روشن شود چه مواردی تحت حمایت حق نشر قرار می‌گیرند تا از این طریق بتوانیم در مورد تسری یا عدم تسری آن به سایر موارد نوظهور تصمیم بگیریم.

مقنن آثار مورد حمایت را در ماده ۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان به شرح زیر معرفی کرده است:

۱. کتاب، رساله، جزوه، نمایش‌نامه و هر نوشته دیگر علمی، فنی و ادبی و هنری؛
۲. شعر، ترانه، سرود و تصنیف به هر ترتیب و روشی که نوشته و ضبط و نشر شده باشد؛
۳. اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش رادیو یا تلویزیون، به هر ترتیب و روشی که نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
۴. اثر موسیقی به هر ترتیب و روشی که نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
۵. نقاشی، تصویر طرح، نقشه جغرافیایی ابتکاری، خط‌های تزئینی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر ترتیب و روشی به صورت ساده یا تزئینی به وجود آمده باشد؛
۶. هر گونه پیکره (مجسمه)؛
۷. اثر معماری، از قبیل طرح و نقشه ساختمان؛
۸. اثر عکاسی که باروش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد؛
۹. اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقش قالی و گلیم؛
۱۰. اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور)، میراث فرهنگی و یا هنر ملی پدید آمده باشد؛
۱۱. اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکاری داشته باشد؛
۱۲. هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نام‌برده در این فصل، پدید آمده باشد.

و سپس در قوانین بعدی، حمایت از گزارش پژوهشی، پایان نامه و نرم افزارهای چندرسانه‌ای (ماده ۱۶۰ قانون پنج ساله برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷) و نیز آثار رایانه‌ای (قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۱۰) رابه این مجموعه اضافه کرده است.

۳-۶. شرایط مورد حمایت

حمایت قانون گذار از آثار ادبی و هنری بدون قید و شرط نیست. در نظام های حقوق ملی و بین المللی شرایطی برای برخورداری از حقوق مالکیت های فکری وجود دارد. آثاری مورد حمایت واقع می شوند که دارای شرایطی مثل اصیل و ابتکاری بودن اثر، محسوس بودن شکل اثر، اعلان مشخصات، ثبت اثر، مشروعیت اثر، و چاپ، پخش، نشر یا اجرا برای نخستین بار در ایران باشند.

۱-۳-۶. اصالت اثر در حقوق ایران

در قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ در مورد برخی آثار، شرط ابتکاری بودن تصریح شده و در مورد برخی دیگر، از مطلق اثر حمایت شده است. ماده ۱ این قانون اعلام کرده است به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار پدید می آید، «اثر» اطلاق می شود و این اثر مورد حمایت قانون است. در این ماده، ابتکار یکی از منابع ایجاد اثر به شمار رفته و در مورد اینکه آیا در آثاری که از راه دانش یا هنر ایجاد می شوند ابتکاری بودن شرط است یا نه، سخنی به میان نیامده است. در ماده ۲ نیز که اثرهای مورد حمایت قانون نام برده شده اند، در مورد برخی آثار، همچون کتاب، رساله، جزوه، نمایش نامه، نوشته، شعر، ترانه، سرود، تصنیف آثار سمعی و بصری، آثار موسیقی، نقاشی و آثار تزئینی و تجسمی، پیکره و آثار معماری، سخنی از ابتکاری بودن به عنوان شرط حمایت از این آثار به میان نیامده است. فقط در مورد آثار عکاسی، آثار مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم، آثار پدید آمده بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی، و آثاری که از

ترکیب چند اثر از اثرهای نام برده پدید آمده باشند، از شرط ابتکاری بودن روش به کار رفته برای ایجاد اثر یا از شرط ابتکاری بودن اثر ایجاد شده سخن گفته شده است.

همچنین ابتکاری بودن در مورد نرم افزارهای رایانه‌ای نیز لازم دانسته شده است. ماده ۳ آیین نامه اجرایی مواد ۲ و ۷۱ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۳/۴/۱۲ هیئت وزیران در این باره می گوید: «پدیدآورنده نرم افزار، شخص یا اشخاصی هستند که بر اساس دانش و ابتکار خود کلیه مراحل مربوط، اعم از تحلیل، طراحی، ساخت و پیاده سازی نرم افزار، را انجام داده و کلیه نظام های نرم افزاری را در ایجاد و توسعه آن لحاظ کنند.»

همچنین برخلاف آنچه در خصوص قاعده عدم قابلیت حمایت از نام ها و عناوین گفته شد، ماده ۷۱ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مقرر می دارد: «نام و عنوان و نشانه ویژه ای که معرف اثر است، از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچ کس نمی تواند آن ها را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن، به تریبی که القای شبهه کند، به کار برد.» همین حکم در ماده ۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مورخ ۱۳۷۹/۱۱/۴ تکرار شده و «نام، عنوان و نشانه ویژه ای که معرف نرم افزار است» مورد حمایت اعلام شده است و نقض کننده این حمایت، افزون بر جبران خسارت، به حبس از ۹۱ روز تا ۶ ماه و جزای نقدی از ۱۰ میلیون تا ۵۰ میلیون ریال محکوم خواهد شد.

۶-۳-۲. بیان اثر در یک صورت محسوس

طبق یکی دیگر از قواعد حق نشر، فقط آثاری که به صورت مادی و محسوس بیان شده اند، مشمول حمایت حق نشر قرار می گیرند و افکار، ایده ها و بیان های بسیار ناچیز افراد از شمول حمایت حق نشر خارج اند. بیان یک ایده، اشاره به یک مطلب یا بیان جزء بسیار کوچکی از یک مطلب مفصل فقط در همین حد قابل حمایت است و نمی تواند مانع توسعه و گسترش آن بیان جزئی توسط سایرین شود. البته بیان اثر با ضبط و تثبیت آن در یک صورت مادی متفاوت است. بیان به هر صورت که باشد، اعم از شفاهی یا مکتوب یا

حتی در قالب حرکت، معتبر است.

از این قاعده که «فقط آثاری که به صورت مادی و محسوس بیان شده‌اند، مشمول حمایت کپی‌رایت قرار می‌گیرند»، دو نتیجه به دست می‌آید: اول آنکه اثری مورد حمایت حق نشر قرار می‌گیرد که بیان شده باشد و دوم آنکه بیان اثر باید به صورت مادی و محسوس باشد. از نظر کنوانسیون برن، طرح‌ها و ایده‌ها و اندیشه‌ها تا زمانی که ابراز نشده باشند، مشمول حمایت حق نشر قرار نمی‌گیرند. اما شکل ابراز ایده‌ها و افکار و طرح‌ها موضوعیت ندارد و به هر طریق که ابراز شده باشند، کافی است.

بند ۲ ماده ۲ کنوانسیون برن در مورد شرط تثبیت اثر در اشکال مادی، آن گونه که برخی کشورها همانند بلژیک (در نظام حقوقی رومی-ژرمنی) و آمریکا (در نظام حقوقی کامن‌لا) در مورد آثار قابل حمایت شرط دانسته‌اند، اعلام می‌دارد که کشورهای عضو اتحادیه‌ای که طبق ماده ۱ کنوانسیون ایجاد می‌شود، مخیرند در قوانین داخلی خود پیش‌بینی کنند که برخی مقوله‌های خاص آثار ادبی یا هنری قابل حمایت حق نشر نیستند، مگر آنکه در یک شکل مادی تثبیت شده باشند. البته مفهوم این بند نشان می‌دهد که در مورد همه مقوله‌های مشمول حق نشر نمی‌توان تثبیت را شرط دانست.

در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ نیز از آثاری حمایت شده است که ابراز شده و صورت خارجی پیدا کرده باشند. این قانون به صورت ضمنی حمایت از ایده‌ها و مفاهیم ذهنی را از شمول حمایت خود خارج دانسته است؛ در ماده ۱ این قانون از پدید آمدن، بیان، یا ظهور و ایجاد آثار سخن گفته شده و اماره‌ای که حاکی از حمایت از ایده‌ها و مکنونات ابتکاری باشد، به چشم نمی‌خورد. برعکس، مصادیق آثار قابل حمایت که در ماده ۲ قانون مذکور نام برده شده‌اند، اماره‌ای بی‌حمایت از آثاری است که صورت عینی و خارجی یافته و به نحوی ابراز یا بیان شده‌اند: کتاب، رساله، جزوه، نمایش‌نامه، نوشته، شعر، ترانه، سرود و تصنیف که نوشته، ضبط یا نشر شده باشد؛ اثر سمعی و بصری که نوشته، ضبط یا نشر شده باشد؛ اثر موسیقی که نوشته، ضبط یا نشر شده

باشد؛ نقاشی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به وجود آمده باشد؛ پیکره، اثر معماری و اثر عکاسی که پدید آمده باشد؛ اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه‌قالی و گلیم، اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه یا میراث فرهنگی و هنر ملی پدید آمده باشد؛ اثر نفی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد؛ و هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نام برده در این فصل پدید آمده باشد.

همچنین تبصره ۲ ماده ۱۱ آیین نامه اجرایی مواد ۲ و ۷۱ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای به صورت روشن اعلام کرده است: «خلق عملیات نرم افزاری در ذهن یا بیان مخلوق ذهنی بدون اینکه برنامه‌های رایانه‌ای و مستندات و دستورالعمل‌های آن تدوین شده باشد، نرم افزار محسوب نمی شود و برای خالق آن حقوقی ایجاد نمی نماید.»

۳-۳-۶. ثبت اثر

با توجه به اینکه حق نشر به محض خلق یک اثر ایجاد می شود، برای اینکه آن اثر تحت حمایت حق نشر قرار گیرد، نیازی به ثبت ندارد. اما از سوی دیگر، به دلیل نبود ثبت اجباری، اثبات اینکه اشخاص پدیدآورنده یک اثر و در نتیجه مالک آن هستند، دشوار می شود. به همین دلیل توصیه می شود آثار مشمول حق نشر نیز به طریقی ثبت شوند تا در صورت بروز هر گونه اختلاف، بتوان اثبات کرد که فلان اثر متنازع فیه در تاریخ فلان به ثبت رسیده است و مالک مشخصی دارد. با وجود این، نمی توان ثبت را یکی از شرایط مورد حمایت حق نشر واقع شدن تلقی کرد.

نتیجه

لایحه حمایت از مالکیت فکری، در صورت تصویب در مجلس شورای اسلامی و تأیید در شورای نگهبان، جایگزین همه قوانین حق نشر یا کپی رایت خواهد شد. در کشور ما از سال ۱۳۴۸ که قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان به تصویب رسیده، چندین قانون دیگر هم وجود داشته، از قبیل ترجمه، تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی،

قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزاری و قانون تجارت الکترونیک، که تعداد این قوانین موجب سردرگمی پدیدآورندگان شده است. بنابراین لازم است مجلس شورای اسلامی با تلاش مضاعف قانونی جامع و کامل تصویب کند و راه را برای عضویت ایران در سایر کنوانسیون‌های مالکیت فکری هموار نماید.

خوشبختانه لایحه حمایت از مالکیت فکری به صورت جامع، نخست به بیان تعاریف پرداخته و موارد مورد اشاره در لایحه را ریزه‌ریز تعریف کرده، پس از آن به معرفی آثار قابل حمایت پرداخته و افزون بر آن، مواردی را که غیرقابل حمایت‌اند نیز مشخص کرده است. بعد از آن، انواع حقوق را در دو دسته حقوق مادی و معنوی بیان کرده، استثنائات را نیز به صورت جداگانه بیان نموده و در مباحث دیگر، به مدت حمایت، نخستین دارنده حقوق مادی، اماره پدیدآورندگی و نمایندگی، واگذاری و اجازه بهره‌برداری از حقوق مادی اثر، مقررات مربوط به قراردادهای خاص، حقوق اجراکنندگان، حقوق تولیدکنندگان حامل‌های شنیداری، سازمان‌های پخش رادیو-تلویزیونی، مقررات خاص در مورد نرم‌افزار و ضمانت اجراها و... پرداخته است و لایحه‌ای جامع و کامل است که در صورت تصویب نهایی خلأهای موجود را برطرف خواهد کرد.

از سوی دیگر، با عنایت به آنچه در مورد معاهدات بین‌المللی بیان شد، عضویت ایران در این معاهدات بین‌المللی حمایت از مالکیت‌های فکری منجر به تحقق منویات مقام معظم رهبری، به‌ویژه در شعار امسال که «تولید، پشتیبانی‌ها، مانع‌زدایی‌ها» است، خواهد شد و موجب می‌شود تولیدکنندگان آثار، بدون دغدغه بتوانند از منافع مادی و معنوی اثرات تولیدی خود استفاده کنند و از ثمره آن، کشور به سمت پیشرفت و تعالی حرکت کند.

منابع

۱. آذری، کیوان (۱۳۶۰). حقوق معنوی پدیدآورنده. نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه

تهران، ۲۲، ۱۸-۱.

۲. زرکلام، ستار (۱۳۸۷). حقوق مالکیت ادبی و هنری. تهران: سمت.

۳. سلیمانی نیا، الهه (بی تا). بررسی چند نمونه نقض کپی رایت. وبسایت دانشکده مهندسی کامپیوتر و فناوری اطلاعات (<http://ceit.aut.ac.ir>).
۴. صالحی، جواد (۱۳۸۶). کپی رایت و تعامل آن با مالکیت فکری. تعالی حقوق، ۱۸.
۵. صادقی نشاط، امیر (۱۳۷۶). حمایت حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای کامپیوتری. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
۶. عسگری ارجنکی، سید احمد (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی حق کپی رایت در نظام حقوقی ایران و فرانسه. پژوهش نامه تطبیقی دادپیشگان، ۱، ۸۷-۷۸.
۷. غلام‌پور، فیروزه (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات کپی رایت در سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور. واحد تهران جنوب.
۸. قضا، محمد (۱۳۸۵). قانون کپی رایت. تهران: نشر پیکان.
۹. قماشچی، لیلی (۱۳۸۷). کپی رایت در حقوق نرم‌افزار ایران با توجه به کنوانسیون‌های بین‌المللی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی دانشگاه پیام نور.
۱۰. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶). دوره مقدماتی حقوق مدنی، اموال و مالکیت. تهران: نشر دادگستر.
۱۱. کردبچه‌مرجان (۱۳۹۰). حقوق حاکم بر آثار هنری و کنوانسیون‌های بین‌المللی. تهران: نشر خرسندی.
۱۲. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۷۱). مطالعه تطبیقی حقوق معنوی و حکم آن. خبرنامه انفورماتیک، ۳ و ۴.
۱۳. مشیریان، محمد (۱۳۳۹). حق مؤلف و حقوق تطبیقی. رساله دکتری. دانشگاه تهران.
۱۴. نقی جهانی، علی (۱۳۸۰). نگاهی به قوانین کپی رایت مجله پیام بهارستان، ۸، ۱۳.
۱۵. قانون پنج ساله برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷.
۱۶. قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۱۰.
۱۷. قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸.
۱۸. سایت سازمان تجارت جهانی (<http://www.wto.org>)
۱۹. سایت سازمان جهانی مالکیت معنوی (<http://www.wipo.int>)